**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Ольга Василівна Віннічук

Доцент кафедри політології та філософії, кандидат
політичних наук,

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка,

32300, м. Кам'янець-Подільський,

вул. Огієнка, 61, 32300, Україна

E-mail: oljahorbniak@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8758-5798>

УДК 35:005.334:316.324.8(477) «2014/2020»

«ПОРТФЕЛЬ РИЗИКІВ» УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ 2014-2020 РР.

Received 29 September 2020; revised 27 October 2020; accepted 10 November 2020

DOI: 10.15421/342037

Анотація

Розкрито необхідність оцінки ризику в умовах глобалізації сучасного суспільства. З'ясовано теоретичні аспекти політичного ризику, основні аспекти сприйняття суспільством ризиків. Ключовим моментом у дослідженні ризиків сучасного українського суспільства стало його співвідношення з невизначеністю та небезпекою у політиці. Відзначено, що політичні ризики сучасного українського суспільства тяжіють до зростання (тобто поглиблюються). Свідченням цього факту є аналітичні довідки та експертні висновки фахівців Українського незалежного центру політичних досліджень. Особливо увагу приділено «портфелю ризиків» українського суспільства, який щорічно поповнюється в умовах світової кризи, активної терористичної діяльності тощо.

Ключові слова: *ризик, небезпека, невизначеність, політичний ризик, «портфель ризиків», надситуаційна активність.*

“Risk portfolio” of Ukrainian society: analysis of the political situation 2014-2020

Abstract

The article reveals the need to assess the risk in the context of globalization of modern society. Theoretical aspects of political risk, main aspects of society's perception of risks are found out. It is proved that the political risks of the country are correlated with political, socio-economic, cultural and ideological components of the state.

The risks of modern society are definitely related to the processes of globalization and their unintended consequences, which leads to a state of uncertainty of further development. Therefore, the author considers it necessary to find out the essence of risk – uncertainty – the dangers in the field of politics.

The key point in the study of the risks of modern Ukrainian society was its correlation with uncertainty and danger in politics. It is noted that the tendency to increase the level of risky of modern society has laid the foundation since the formation of independent Ukrainian statehood.

It is noted that the political risks of modern Ukrainian society tend to grow (i.e. deepen). First of all, we are talking about Ukraine's draw into the military-political conflict. Accordingly, the security situation also affects the state of consolidation of Ukrainian society critically. After all, in the conditions of pandemics, Ukrainian society suffers from economic destabilization caused by the decline in production, unemployment of citizens, psychological imbalance, lack of orderly political management in the crisis. It should be noted that the current pro-government elite of 2014-2019 recognized the political aspects that prevented the country from developing and progressing.

Modernization of the political system gave hope for delegitimization of existing institutions of power and was characterized by the concentration of power around the figure of the President.

However, the rounded reforms, which are carried out at an accelerated pace, lack analytical component

and system city. In addition, the policy of forced reforms does not solve the key problems of the Ukrainian state.

Evidence of these facts is analytical certificates and expert opinions of experts of the Ukrainian Independent Center for Political Research. Particular attention is paid to the "risk portfolio" of Ukrainian society, which is replenished annually in the world economic crisis, active terrorist activities, global pandemic, etc.

Key words: risk, danger, uncertainty, political risk, «portfolio of risks», super-situational activity.

**«Портфель рисков» украинского общества:
анализ политической ситуации 2014-2020 гг.**

Аннотация

Раскрыта необходимость оценки риска в условиях глобализации современного общества. Прояснено теоретические аспекты политического риска, основные аспекты восприятия обществом рисков. Ключевым моментом в исследовании рисков современного украинского общества стало его соотношение с неопределенностью и опасностью в политике. Отмечено, что политические риски современного украинского общества тяготеют к росту (то есть усугубляются). Свидетельством этого факта являются аналитические записки и экспертные заключения специалистов Украинского независимого центра политических исследований. Особое внимание уделено «портфелю рисков» украинского общества, который ежегодно пополняется в условиях мирового кризиса, активной террористической деятельности и тому подобное.

Ключевые слова: риск, опасность, неопределенность, политический риск, «портфель рисков», сверхситуационная активность.

Постановка проблеми

На початку нового тисячоліття українське суспільство зіткнулося з новими викликами, що докорінно змінили ставлення громадян до культурних, духовних цінностей, традицій, змусили переосмислити соціально-політичні та економічні пріоритети розвитку країни, замислитися над роллю держави на міжнародній арені. Правляча еліта, чітко розуміючи, що від «статусної ролі» міжнародного гравця залежить майбутнє країни, вдається до захисту національного суверенітету, залучаючи міжнародну спільноту до вирішення назрілого військово-політичного конфлікту та намагаючись зберегти національну єдність громадян країни, довести ефективність роботи владних структур. Попри все, проведені реформи за вимогами МВФ в умовах затяжного військово-політичного конфлікту спричинили колапс у суспільстві, що повністю зажаті «страхами», «нестабільністю», «небезпеками», незахищеністю від ризиків сьогодення, що породжені першочергово політичними перипетіями.

Проблема політичних ризиків набуває дедалі більшої актуальності за кордоном та у вітчизняній політології в міру відсутності повної інформації про події чи явище та неможливості прогнозувати розвиток подій, що породжує невизначеність і небезпеку як

характерні риси розвитку сучасного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій

Важливий вплив на здійснене дослідження справляють праці німецьких дослідників У. Бека «Общество риска: на пути к другому модерну» та Н. Лумана «Понятие риска», «Дифференциация», «Власть», американських вчених Е. Гіденса «Судьба, риск и безопасность», М. Дуглас «Культура риска» та інших.

На теренах України вивченням актуальних політичних ризиків займаються українські дослідники В. Кривошеїн, В. Андрійчук, О. Кіндратець, М. Гудзь, С. Конончук, О. Чечелюк, Л. Шаршукова, І. Кучеренко, М. Михальченко тощо. Проте проблема ризиків в українському соціумі й досі залишається недостатньо дослідженою в політичній реальності. Потребує комплексного аналізу «портфель ризиків» українського суспільства та перспективи їх вирішення.

Метою роботи є аналіз ризиків українського суспільства та готовності провладної еліти протидіяти їм.

Виклад основного матеріалу

В умовах сьогодення серед наукових кіл аналітиків, експертів, пересічних членів суспільства доволі часто виникають непорозуміння щодо пояснення сутності ризику/небезпеки/невизначеності в політиці. Це призво-

дить до ситуації взаємної недовіри: науковці, аналітики нарікають на недостатню поінформованість суспільства щодо ризиків в політиці та можливості їх попередження, уникнення та вирішення, а суспільство, зазначає, що провладна верхівка при вирішенні «ризикових ситуацій» опирається лише на суб'єктивні міркування, таким чином, не враховуючи об'єктивні фактори. Тому, вважаємо за необхідне з'ясувати сутність ризику – невизначеності – небезпеки у сфері політики.

Відомі дослідники А. Вільдавські та К. Дейк аналізуючи теорії сприйняття суспільством ризиків, зазначають, що:

по-перше, індивіди абсолютно по-різному проявляють своє ставлення до ризиків. Тобто, одним членам суспільства подобається ризикувати, а інші неприйнятно ставляться до ризиків (аналіз в межах теорії особистісного сприйняття);

по-друге, суспільство зачастим сприймає новітні технології (які є необхідними для розвитку суспільства в умовах глобалізації) як небезпечні, тому що вони знають про їх небезпеку (аналіз в межах теорії знання);

по-третє, суспільство, аналізуючи та трактуючи кризові ситуації, які призводять до ризиків нового рівня, пояснюють їх в межах протистояння статусних позицій, які займають люди в суспільстві. Тобто, ризики розглядаються як боротьба інтересів за статусні елітні ролі в сфері політики (аналіз в межах політичної моделі зіткнення інтересів);

по-четверте, суспільство, керуючись установками, цінностями обирає ціленаправлено об'єкт небезпеки з метою підтримання темпу свого життя (аналіз в межах теорії культури) [Вилдавски, Дейк 1994: 271].

Відомий американський дослідник М. Дуглас вважає, що вибір ризиків, про які непокояться люди, залежить повною мірою від вибраних форм життя. Кожна форма життя має власний «портфель ризиків», а спільні цінності ведуть до спільних страхів [Дуглас 1994: 246]. Таким чином, керуючись раціоналізмом та беручи до уваги аналітичну соціально-політичну, економічну складову розвитку суспільства, варто враховувати можливість запобігання можливим ризикам.

М. Дуглас запропонувала поняття «осуджуюча модель небезпеки», коли індивіди намагаються звинуватити інших (провладну верхівку, політичні інститути) з метою пояснення своїх власних проблем. Концепція ризику, за її словами, є фундаментальною ідеєю сучасності, оскільки використовується як «осуджуючий ресурс» [Дуглас 1994: 247].

Політичний ризик можна трактувати по-різному: зокрема як ймовірність настання небажаних наслідків, при прийнятті політичних рішень, пов'язаних з політичними подіями (можливо кризові ситуації, коли необхідно враховувати негативний вплив чинників, пов'язаних з нестабільністю внутрішньополітичних процесів, правлячого режиму або уряду, політичною анархією тощо), які можуть завдати збитків їх учасникам у реалізації відповідних інтересів [Соколов 2001: 50]. За умови фахового аналізу та оцінки ризикогенної ситуації, можливе вчасне коригування політичного порядку в країні.

Політичний ризик можна розглядати у межах концепції «надситуаційної активності», яка трактує ризик як можливість отримання шансів на успіх, шляхом мотивованої діяльності індивіда при прийнятті політичних рішень. Тобто, політичний ризик – це ризик заради визнання, грошей, кар'єри чи інших матеріальних/нематеріальних цінностей.

Таким чином, ми дійшли висновку, що політичні ризики країни корелюються політичною, соціально-економічною, культурно-ідеологічною складовими діяльності держави.

Ризики сучасного суспільства безумовно пов'язані з процесами глобалізації та їх передбачуваними наслідками, що призводить до стану невизначеності подальшого розвитку. Відомий німецький дослідник У. Бек переконаний в тому, що «ризики, на відмінну від небезпек минулих епох, є силою, що породжує почуття невизначеності та страху» [Beck 1987].

Політичну невизначеність трактують як неможливість точно спрогнозувати особливості розвитку політичної системи, знизити рівень конфліктогенності, передбачити можливі наслідки соціально-політичного розвитку.

На думку Б.Н. Порфир'єва, категорія «ризик» є вихідною не лише від поняття невизначеності, але й від поняття «небезпека», що характеризує втрату суб'єктом чи об'єктом захищеності при впливі зовнішніх чинників. Саме наявність небезпеки є необхідною умовою виникнення ризиків [Порфир'єв 2001: 42].

Поширені трактування пояснюють ризик як «можливість небезпеки» чи «можливість оцінити вірогідність досягнення запропонованого результату, невдачі чи відхилення від поставленої мети» [Качинський 2004: 88].

Говорячи про розходження ризику й небезпеки, відома дослідниця А.В. Мозгова відзначає: «Ризик – це явище, в основі якого знаходиться рішення, суб'єктивне за своєю природою, й іншим воно бути не може. Ризик – це один із проявів рішення... Небезпека не є ризиком доти, поки немає рішення діяти, незважаючи на небезпеку» [Мозговая 2001: 25].

У контексті проаналізованого контенту варто зазначити, що політичні ризики вирастають з політичних відносин, тобто відносин з приводу влади і власності, лежать у полі ухвалення політичних рішень та впливають на позиції політичних агентів інших суб'єктів політичного поля.

Аналізуючи наукові джерела, експертні висновки, аналітичні довідки варто зауважити, що тенденцію до збільшення рівня ризикованості сучасного суспільства закладено підґрунтя ще з часів становлення незалежної української державності. До того ж тенденція тяжіє постійно до наростання ризиків внутрішньо- та зовнішньополітичних.

Зокрема, мова йде про втягування України у військові дії. Використовуючи запропоновану Українським незалежним центром політичних досліджень шкалу виявлення глибини політичних ризиків більшість респондентів вважає критичними зовнішні фактори ризиків для національної безпеки, що є найсильнішим джерелом дестабілізації держави. Безпекова ж ситуація позначається на стані консолідації українського суспільства, водночас використовується політиками для виправдання гальмування демократичних реформ в Україні.

Український дослідник Р. Кириченко вважає, що російська агресія проти України значно посилила стан невизначеності суспільства. Зокрема, в умовах відсутності відповідей на питання про те, скільки триватиме «гібридна війна», наскільки самостійною буде зовнішня політика України, чи не спричинить криза територіальну кризу державності? [Кириченко 2014].

Ці запитання були актуальними у 2014 р. та залишаються на часі і досі, коли в умовах пандемії українське суспільство потерпає від економічної дестабілізації, спричиненої спадом виробництва, безробіття громадян, психологічного дисбалансу, відсутності упорядкованого політичного менеджменту в умовах кризового стану.

Нестабільність політичної сфери, а звідти й економічної, породжує у людей невпевненість у майбутньому. Сьогодні українці втомлені психологічно від неможливості побачити привабливу перспективу для себе, своєї сім'ї, для держави.

Внутрішні фактори політичної дестабілізації Український незалежний центр політичних досліджень оцінював у 2017 році як високі [Політичні ризики... 2017]. Серед найбільш актуальних відзначалися ризики для ефективного парламентаризму, відкритості та передбачуваності у прийнятті політичних рішень, корупція та недостатня ефективність антикорупційної політики, державний тиск на громадян та об'єднання громадян, що працюють задля зниження рівня корупції, обмеження вільної діяльності об'єднань, вільного вираження поглядів. Варто зазначити, що ці ризики мають різну природу, джерела, проте зберігаються в українському соціумі і в умовах сьогодення.

Варто зазначити, що діюча провладна еліта цілком визнавала політичні аспекти, які заважали країні розвиватися та прогресувати, адже у Посланні до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» серед ключових викликів процесам реформ та стабільності у державі Президент назвав спротив «корумпованої бюрократії», «послабленої, але все ще доволі сильної олігархії», популізм та військову агресію Росії

[Послання... 2017].

Тобто, П. Порошенко позиціонував себе як гаранта започаткованих реформ у країні. Згодом засвідчена політична стратегія стала ключовою у виборчій кампанії 2019 року.

Аналітики УНЦПД дійшли думки, що тренди на загострення відносин у суспільно-політичній сфері, а також на гальмування демократичних і ринковоорієнтованих реформ загалом зберігаються довготривалий період, включаючи 2019 рік, як рік двох виборчих кампаній. Отже, основні чинники ризиків зберігатимуть свою силу.

Зокрема, у відповідності до шкали оцінювання основних чинників політичних ризиків в Україні протягом 2016-2017 рр. їх рівень непередбачуваності вищий від середнього та становив 7-8 балів за 10-бальною шкалою оцінювання.

Серед основних чинників політичних ризиків аналітики УНЦПД брали до уваги: наявність зовнішніх загроз державній та суспільній безпеці; поляризованість політичного поля; високий рівень «людського фактору» у процесі ухвалення рішень; слабку прогнозованість рішень; втручання уряду у справи корпорацій; високий рівень корупції; злиття корпоративних інтересів із можливостями приймати державні рішення або суттєвим чином впливати на них; високий ступінь залежності судової системи від зовнішніх впливів, правовий нігілізм тощо [Політичні ризики... 2017].

У відповідності до шкали оцінювання, в Україні зберігає своє значення низка факторів, що провокують низьку передбачуваність політичних рішень та вплив тіньових інтересів при реалізації перспективних проєктів.

2019 рік в українському суспільстві став переломним роком – роком декларованих змін. Адже відбулося, довгоочікуване для більшості українців перезавантаження влади, яке, за результатами виборів, породило високі суспільні очікування та, водночас, занепокоєння стосовно способів і можливостей виконання поставлених цілей.

Оновлення політичної системи поклало початок відродження легітимності діючих інститутів влади, оскільки модернізація політичних інститутів характеризувалася зосере-

дженням влади навколо постаті Президента.

Та варто зазначити, що ціленаправленим реформам, що проводяться у пришвидшеному темпі, бракує аналітичної складової та системності. Надмірне бажання (породжене станом «глухого кута») провладних еліт отримати наступний транш від МВФ призводить до здійснення необдуманого реформаторської діяльності, яка, на жаль не відповідає очікуванням суспільства та пропагандистським обіцянкам новообраного Президента.

До того ж політика вимушених реформ зовсім не вирішує назрілі ключові проблеми української держави, не сприяє пошуку шляхів виходу із затяжного військово-політичного конфлікту між Україною та РФ, який залишається найбільшою загрозою для українських громадян та, особливо, жителів окупованих територій.

Оцінюючи політичні ризики Української держави у 2019 році за рейтингом The Global Terrorism Index, Україна займає 24 сходинку серед 138 країн, як країна з високою терористичною активністю [Global Terrorism Index 2019]. Проте, у порівнянні з 2015 роком Україна піднялася на 12 позицій.

Аналізуючи можливості вирішення однієї з найбільш актуальних проблем українського суспільства – питання безпекового характеру, Українським незалежним центром політичних досліджень у межах діяльності Національної платформи «Діалог про мир та безпечну реінтеграцію» було запропоновано реалізацію безпечної реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей, яка передбачає: міжнародне урегулювання; реінтеграцію прифронтових та тимчасово-окупованих територій; забезпечення національної єдності та соціальної згуртованості [Позиційний документ... 2020: 4].

Експерти вважають, що вмотивована робота у межах концепції «безпечної реінтеграції» дозволить попередити появу осередків конфліктності, що загрожують територіальній цілісності та суверенітету України та напрацювати можливі сценарії розвитку ситуації у сфері національної безпеки України.

Таким чином, варто окреслити «портфель ризиків» сучасного українського суспільства,

які зберігатимуться найближчий період:

- збереження військової загрози в умовах «наростаючого військово-політичного конфлікту»;

- брак комунікації оновленої влади з суспільством, що є загрозою делегітимації діючої влади;

- відсутність стратегічного аргументованого плану розвитку країни;

- не визначена чітка геополітична стратегія, низький рівень публічних дій на міжнародній арені;

- маніпулювання громадською думкою щодо успішних ефективних реформ;

- старіння кадрів та відтік закордон професійної еліти;

- високий рівень корупції та злочинності;

- психологічна складова, яка відображається у панічних настроях (страху перед кризою) щодо українських громадян, а також бізнесу та інвесторів тощо.

Водночас деякі факти свідчать про потенційні можливості подолання визначеного «портфеля ризиків» українського суспільства. Зокрема, в рейтингу свободи ЗМІ міжнародної організації «Репортери без кордонів» Україна знаходиться на 102 місці [Хребет 2017]. Відповідно, міжнародна організація вираховує індекс на підставі аналізу діяльності медіа, умов роботи журналістів, самоцензури, правового захисту та прозорості.

За індексом глобальної конкурентоспроможності Україна зайняла у 2019 році 85-те місце з 141 країн. Індекс конкурентоспроможності, опублікований у звіті Всесвітнього економічного форуму розраховує рейтинг на основі комбінації показників розвитку інституту освіти, бізнесу, сфери охорони здоров'я,

інноваційних можливостей країни тощо. Тобто, узагальнений аналіз ефективності роботи соціальних та політичних інститутів, політичних заходів визначають рівень продуктивності країни.

Таким чином, окреслені ризики, породжені в різних сферах життя суспільства є потужним джерелом дисбалансу політичної системи суспільства та залежать великою мірою від прийняття ефективних рішень політичною елітою.

Висновки

Отже, загострення відносин у соціально-політичній сфері життя суспільства, гальмування демократичних ринкових реформ породжує в сучасному українському суспільстві відчуття невизначеності щодо майбутнього розвитку країни, відчуття небезпеки в умовах тривалого військово-політичного конфлікту з РФ, відчуття ризику в умовах відсутності стратегічного перспективного плану виходу з глибокої соціально-політичної, економічної затяжної кризи. Опираючись на аргументовані факти, варто зазначити, що новоспечена «легітимна» політична еліта успішно реалізовуючи ряд реформ не породжує серед членів суспільства впевненості щодо перспектив розвитку країни.

Подальші дослідження в межах зазначеної проблематики доцільно спрямовувати в напрямку аналізу внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів, що провокують збільшення рівня ризикогенності сучасного українського суспільства в умовах тривалого військово-політичного конфлікту з метою вироблення перспективних шляхів виходу з політичної кризи.

Бібліографічні посилання

- Вилдавски, А., Дейк, К. (1994). Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? *Thesis*, 5, 268-276.
- Дуглас, М. (1994). Риск как судебный механизм. *Thesis*, 5, 242-252.
- Качинський, А.Б. (2004). *Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи*. К.: ІПНБ.
- Кириченко, Р. Гра тіней Петра Порошенка: яка роль шоколадного олігарха в політичних баталіях 2014 року? [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mskod.com/gra-tiney-petra-poroshenka-yakol-shokoladnogo-oligarha-v-politichnih-bataliyah-2014-roku> (дата звертання 11.08.2020)
- Мозговая, А.В. (2001). Социология риска: возможности синтеза теории и эмпирического знания. *Риск в социальном пространстве*. М.: Изд-во Ин-та социологии РАН., С. 7-26.
- Позиційний документ щодо інституційного забезпечення політики безпечної реінтеграції на Сході України. (2020). К.: ФОП «Харченко В.О.».

- Політичні ризики і політична стабільність в Україні. Документ УНЦПД із оцінювання політичних ризиків. (2017). Вип. 17: Ліберальні реформи в обмеженнях неопатримоніальної політичної практики. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=964:pol-tichn-riziki-pol-tichna-stab-ln-st-v-ukra-n-vipusk-17&catid=13&lang=ua&Itemid=202. (дата звертання 28.08.2020)
- Порфирьев, Б.Н. (2001). Риск и безопасность: определение понятий. *Риск в социальном пространстве*. М.: Изд-во Ин-та социологии РАН, 38-49.
- Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» []. *Сайт Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086>. (дата звертання 28.08.2020)
- Соколов, А.В. (2001). Вероятностный подход к определению политического риска. *Вестник Московского университета: Сер. 12. Полит. Науки*, 6, 50-54.
- Хребет, О. (2017). Україна піднялась на 102 місце в рейтингу свободи преси. *Дзеркало тижня*. 26 квітня. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayina-posila-102-misce-u-reytingu-svobodi-zmi-240910_.html (дата звертання 22.08.2020)
- Beck, U. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1987. Retrived August 21, 2020 from <http://www.soc.pu.ru/materials/courses/spasp-rue.shtml>
- Global Terrorism Index 2019 Measuring the Impact of Terrorism*. Retrived August 14, 2020 from <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf>

References

- Beck, U. (1987). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, Retrived August 21, 2020 from <http://www.soc.pu.ru/materials/courses/spasp-rue.shtml>
- Duhlas, M. (1994). Rysk kak sudebnyi mekhanizm [Risk as a judicial mechanism]. *Thesis*. 5, 242-252. (in Russian)
- Global Terrorism Index 2019 Measuring the Impact of Terrorism*. Retrived August 14, 2020 from <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf>
- Kachynskiy, A.B. (2004). *Bezpeka, zahrozy i ryzyk: naukovy kontseptsii ta mate-matychni metody* [Security, threats and risk: scientific concepts and mathematical methods]. K.: IPNB. (in Ukrainian)
- Khrebet, O. (2017). Ukraina pidnialas na 102 mistse v reytynhu svobody presy [Ukraine has risen to 102nd place in the ranking of press freedom]. *Dzerkalo ty zhnya*. 26 kvitnya. Retrived August 22, 2020 from https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayina-posila-102-misce-u-reytingu-svobodi-zmi-240910_.html (in Ukrainian)
- Kyrychenko, R. (2014). Hra tinei Petra Poroshenka: yaka rol shokoladnoho oliharkha v politychnykh bataliakh 2014 roku? [Petro Poroshenko's game of shadows: what is the role of the chocolate oligarch in the political battles of 2014?]. Retrived August 11, 2020 from <http://mskod.com/gra-tiney-petra-poroshenka-yaka-rol-shokoladnogo-oligarha-v-politichnih-bataliyah-2014-roku> (in Ukrainian)
- Mozghovaia, A.V. (2001). Sotsyolohyia ryska: vozmozhnosity synteza teoryy y empyrycheskoho znanyia [Sociology of risk: possibilities of synthesis of theory and empirical knowledge]. *Rysk v sotsyalnom prostranstve*. M.: Yzd-vo Ynstytuta sotsyolohyy RAN, 7-26. (in Russian)
- Politychni ryzyky i politychna stabilnist v Ukraini. Dokument UNTSPD iz otsiniuvannia politychnykh ryzykiv [Political risks and political stability in Ukraine. UCIPR document on political risk assessment]. (2017). Vyp.17: Liberalni reformy v obmezheniakh neopatrimonialnoi politychnoi praktyky. Retrived August 28, 2019 from http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=964:pol-tichn-riziki-pol-tichna-stab-ln-st-v-ukra-n-vipusk-17&catid=13&lang=ua&Itemid=202. (in Ukrainian)
- Porfyrev, B.N. (2001). Rysk y bezopasnost: opredelenye poniatyi [Risk and safety: definitions]. *Rysk v sotsyalnom prostranstve*. M.: Yzd-vo Ynstytuta sotsyolohyy RAN, 38-49 (in Russian)
- Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2017 rotsi» [Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017”]. (2017). Sait Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. Retrived August 28, 2020 from <http://www.president.gov.ua/news/poslannya->

[prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086](#). (in Ukrainian)

Pozytsiinyi dokument shchodo instytuttsiinoho zabezpechennia polityky bezpechnoi reintehratsii na Skhodi Ukrainy [Position paper on the institutional support of the policy of safe reintegration in eastern Ukraine]. (2020). K.: FOP «Kharchenko V.O.». (in Ukrainian)

Sokolov, A.V. (2001). Veroiatnostnyi podkhod k opredeleniyu polytycheskoho ryska [Probabilistic approach to determining political risk]. *Vestnyk Moskovskoho unyversyteta: Ser. 12. Polyt. Nauky*, 6, 50-54. (in Russian)

Vyldavsky A. & Deik K. (1994). Teoryy vospriyatiya ryska: kto boytsia, cheho y pochemu? [Risk perception theories: who is afraid, what and why?]. *Thesis*, 5, 268-276. (in Russian)